

TIRGOVIŞTE (ESKİ CUMA) İLİ VE YÖRESİ AĞIZLARININ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

*An Evaluation on the Vocabulary of Dialects in the Province and District of
Targovishte (Eski Cuma)*

Gonca GÜLVODİNA**
Levent DOĞAN***

ÖZ: Ağızlar, bünyelerinde barındırdıkları çeşitli ses ve şekil özellikleriyle kullanıldıkları dildeki kelimelerin değişimini ve gelişimini göstermede belirleyici bir rol oynamaktadır. Yazı dilinde yer almayan birçok ses, şekil ve kelime ağızlarda karşımıza çıkabilmektedir. Çalışma alanımız olan Eski Cuma ili ve yöresi de köklü tarihi geçmişi, içinde barındırdığı kültürel özellikleri itibarıyla Türk dili ve kültürüyle bağlantılı pek çok özelliğin yaşatıldığı bölgelerden biridir. Çalışmamızda Eski Cuma ili ve yöresi ağızlarında yer verilen söz varlığı unsurları ortaya konmuştur. Bölgede 17 köy üzerinde derleme yapılmış, 40 metin elde edilmiş ve bu metinler üzerinde gerekli incelemeler yapılarak metinlerdeki söz varlığı unsurları tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında bölgede kullanılan isim ve fiil türünden kelimelerin on ve üzerinde olanları çalışmaya dâhil edilmiş, bunun yanında yöre halkının kullandığı deyim, ikileme, kalıp söz ve yabancı kelime kullanımları saptanmıştır. Ayrıca, metinler üzerinden tespit edilen bu söz varlığı öğelerinin Türkiye Türkçesi ve ağızlarıyla müşterek olanları belirtilerek karşılaştırılması yapılmıştır. Bunun yanı sıra bölgeye has bir söz varlığının olduğu da görülmüş ve bununla ilgili örneklere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Cuma, Tırgovişte, Söz Varlığı, Ağızlar

ABSTRACT: Dialects plays determining role in demonstrate the change and development of words in the respective language in which they are used because of contains various phonetic and morphological characteristics. It may encounter many phonetic and morphological units, and words that are not available in the written language in dialects. Our study field the Province and District of Eski Cuma is one of the regions that sustains many

* Bu makale, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Levent Doğan danışmanlığında hazırlanan "Tırgovişte (Eski Cuma) İli ve Yöresi Ağızları" başlıklı Yüksek Lisans tezinden geliştirilerek oluşturulmuştur. Bk. (Gülvodina, 2018).

** Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Edirne, gongagulvodina@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3393-7273

*** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edirne, ldogan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0538-4002

Geliş Tarihi / Received: 19.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 10.03.2021

Yayın Tarihi / Published: 30.07.2021

characteristics relating to the Turkish language and culture, due to its deep-rooted history and the cultural characteristics it incorporates. This study demonstrates the vocabulary items in the dialects used in the Province and District of Eski Cuma. Compilation was made on 17 villages in the region and 40 texts were obtained and by making the necessary examinations on these texts, vocabulary elements in the texts were determined. In the scope of the research, ten or more words of noun and verb types used in the region were included in the study, in addition to this, idioms, reduplications, linguistic routines and foreign words used by the local people were determined. Also, these vocabulary elements determined through texts has been compared and specified which are common with Turkey Turkish and its dialects. And also it has also been observed that there is a specific vocabulary to the region, this related examples are also included.

Keywords: Eski Cuma, Targovishte, Vocabulary, Dialects

Giriş

Balkan yarımadasının doğusunda yer alan Bulgaristan, kuzeyde Romanya, batıda Sırbistan, güneybatıda Makedonya, güneyde Yunanistan ve güneydoğuda Türkiye ile sınır oluşturmaktadır (TDV İslam Ansiklopedisi, 1992: 391). Bulgar resmi verilerine göre nüfusun %83'ü Bulgar, %10'u Türk, %5'i Roman ve geriye kalan kısmı da diğer etnik gruplardan meydana gelmektedir (Gökdağ ve Karatay, 2013: 575). Bulgaristan topraklarında yaşayan Türkler, etnik köken bakımından Türk olup anadilleri de Türkçedir. Türklerden bazıları bölgeye Bulgar halkından daha önce yerleşmiş, sonradan göç edenlerin çoğu da Osmanlı döneminde Anadolu yarımadasından gelmiştir. Bulgaristan Türklerinin çoğunluğu Deliorman ve Dobruca bölgelerinde yaşayan Sünnî Müslümanlardan oluşmaktadır. Bölgedeki tek Hristiyan Türk topluluk Gagavuzlardır (Hatipoğlu, 2016: 197).

Bulgaristan'da yaşayan Türk toplulukları, din ve kültür özellikleri bakımından birtakım farklılıklar göstermektedirler. V. A. Moşkov, 20. yüzyılın başlarında Bulgaristan'da ikamet eden Türk topluluklarını ilk olarak din esasına göre Müslüman Türkler ve Hristiyan Türkler olarak iki gruba ayırmış, diğer taraftan da Müslüman Türkleri; Gacal, Gerlova, Tozluk ve Kızılbaş Türkler olarak dört grupta toplamış; Hristiyan Türkleri ise önemli bir kısmı Yunanistan'da yaşayan Karamanlılar ile Makedonya ve Yunanistan'da bulunan Gagavuzlar olarak iki grup şeklinde ifade etmiştir (Maşkov, 1904: 409). Tozluk bölgesi, Kuzeydoğu Bulgaristan'da Elena, Eski Cuma ve Tırnovo illerini içine alan, Popovo kasabasına doğru genişleyen ve Türk köylerinin yoğunlukta olduğu bölgenin adıdır (Tozluk Bölgesi: 2.11.2020). Bu köylerde yaşayanların çoğu Türk olmakla birlikte yaşantıları ve ağız özellikleri bakımından birbirlerine benzer nitelikler gösterirler (Yeşilova, 1997: 15). Gerlovo bölgesi ise, Balkan dağlarının kuzey doğusunda yer alan, engebeli arazilere sahip bölgedir. Eski Cuma ilini

içine alan bu bölge nüfus olarak kalabalık birçok köyden meydana gelmektedir (Acaroğlu, 2006: 360). Kuzeydoğu Bulgaristan ovasında yer alan ve şimdiki adı Târgovişte olan Eski Cuma ili yukarıda isimlerini saydığımız Tozluk ve Gerlova bölgelerini kapsayan bir alanda yer almaktadır. Nüfusu güncel verilere göre 56.868 kişidir (Eski Cuma: 26.11.2020). Osmanlı kaynaklarında Cum'a-i Atîk adıyla da geçen kasaba 1934'ten beri Târgovişte olarak anılmaktadır. Yüzölçümü 2.754 kilometrekare olan ile bağlı 42 köy belediyesi vardır. Bölge halkının çoğunluğu Türk'tür. Yöredeki Türkler, Anadolu'dan belirli aralıklarla iskân, sürgün, göç gibi nedenlerle gelen Türklerdir. Merkez ilçeye bağlı köylerden çoğu Türkçe adıyla anılır (Acaroğlu, 2006: 331). Çalışmamız Eski Cuma ili ve merkez ilçelerine bağlı köylerden 17'si üzerinden yürütülmüş olup, bu köylerde doğup büyümüş ve bölge ağız özelliklerini sürdüren kişiler tercih edilerek tamamlanmıştır. Araştırmanın yürütüldüğü köyler ve bağlı oldukları merkezler şu şekildedir:

1. Balabanlar (Razdeltsi) (Разделци)- Antonovo (АНТОНОВО)
2. Çerkovna (Meşe Köy) (Черковна)- Omurtag (Osmanpazarı) İlçesi
3. Dobrotitsa- Добротица (Dobrucalar)- Antonovo (АНТОНОВО)
4. Gagovo Köyü (Гагово)- Porovo İlçesi
5. Golyamo Sokolovo (Kocaduvan)-(Голямо Соколово)- İle Bağlı Merkez Köy
6. Golyamo Gradişte (Örencik) (Голямо Градище)-Орака İlçesi
7. Kasırgalar Köyü (Treskavets- Трескавец) Omurtag (Osmanpazarı) İlçesi
8. Kapdağ (Dolna Kapdağ)- Omurtag (Osmanpazarı) İlçesi
9. Krepça (Крепча) (Крепча)-Орака İlçesi
10. Koprets (Güne Köy), Копрец- İle Bağlı Merkez Köy
11. Lüblen (Люблен)- Dağ Yeni Köyü- Орака İlçesi
12. Makariopolsko (Nasçıköy) Макариополско- İle Bağlı Merkez Köy
13. Momino (Kız Ana Köyü) (Момино)- İle Bağlı Merkez Köy
14. Ostrets (Yalımlar) Остретс- İle Bağlı Merkez Köy
15. Stevrek (стеврек)- Antonovo (АНТОНОВО)
16. Tırnovtsa (Turna Ovası) Търновтса- İle Bağlı Merkez Köy
17. Velibey Köyü (Veliçka- Вечищка)- Omurtag (Osmanpazarı) İlçesi

Eski Cuma ili ve yöresi ağızlarını derleyip incelediğimiz bu araştırmanın neticesinde bölgeye has bir söz varlığının da olduğu dikkatimizi çekmiştir. Bu tespitten hareketle bölgede sürdürülen söz varlığının gün yüzüne çıkarılması amaçlanmıştır.

Türkçe sözlükte, “bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime kadrosu ve vokabüler” biçiminde tanımlanan söz varlığı, bir dili yaşatan anlamlı ya da görevli bütün anlatım unsurlarını ifade eden bir kavramdır (Türkçe Sözlük, 1998: 2027). Korkmaz’a göre “bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin ya da bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimelerin toplamı”dır (Korkmaz, 2003: 144). İlaveten, insanların birbiriyle iletişim kurabilmesini ve evrende olup biteni anlamlandırabilmesini sağlayan göstergelerden oluşan bir olgudur. Söz veya sözcükler, insanların evrendeki her türlü varlığı veya düşünceyi soyutlayarak içselleştiren ve dilin söz varlığını oluşturan en temel öğelerdir. Fakat bir dildeki söz veya sözcüklerin bütünü, o dilin söz varlığını ortaya koymak için yetersizdir. Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca o dilin sözcüklerini değil; deyimlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlamak gerekmektedir (Aksan, 2004: 7). Osman Toklu, söz varlığının inceleme alanının bir dili meydana getiren tüm göstergelerden, diğer bir ifadeyle açık sınıfa dâhil edilen sözcüksel biçimbirim öğelerinden oluştuğunu ifade eder ve bu sözcükleri yerli ve yabancı ödünçlemeler olarak iki sınıfa ayırır (Toklu 2003: 106). Bu ifadelerden hareketle; söz varlığının art zamanlı olarak derinlemesine incelenmesi ve bu kavramla anlamlı bağlar kurulması bir dilin gelişim aşamalarını izlemek için olanak sağlar. Bunun neticesinde canlı bir varlık olan dillerin yapısal özellikleri ve karakteristik nitelikleri saptanır ve karanlık dönemleri hakkında çıkarımlarda bulunularak Türk dil ailelerinin kolları geniş bir bakış açısıyla değerlendirilir (söz varlığı: 27.11.2020). Bu bağlamda söz varlığı çalışmaları toplumların kültürel birikimlerine oldukça mühim katkılar sağlayan çalışmalardır. Bu çalışmada, bahsedilen tezde elde edilen verilerle *Eski Cuma ili ve yöresi ağızlarının* söz varlığı üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Eski Cuma İli ve Yöresi Ağızlarının Söz Varlığının Değerlendirilmesi

2017 yılında adı geçen çalışma sahasındaki derlemeler 40 metin olarak düzenlenmiş ve yapmış olduğumuz incelemede aşağıda belirteceğimiz söz varlığı unsurları tespit edilmiştir. Bulgaristan Türklerinin kullanmış oldukları ağızlardaki söz varlığı unsurları üzerine yapılan çalışmaların yok denecek kadar az oluşu, bizi bu araştırmaya yöneltmiştir. Bu ve bu tarzdaki araştırmalar Balkan coğrafyası üzerine yapılacak daha kapsamlı çalışmalara da öncülük teşkil etmesi bakımından son derece önemli incelemelerdir. Tablodan da anlaşılacağı üzere metinlerde 590 isim ve 217 fiil saptanmış olup bunların kullanım sıklığına göre sıralanması yapılmıştır.

Unsurlar	Toplam Sayı
İsim	590
Fiil	234
Deyim	39
İkileme	63
Kalıp Söz	33

Tablo 1: Metinlerde Kullanılan Sözcük Varlığı Unsurları

İsimler

Eski Cuma ili ve yöresi ağızlarında tespit ettiğimiz metinlerde yapmış olduğumuz incelemeye göre 10 ve bu sayıdan daha fazla tekrar eden 41 isim tespit edilmiştir. Çalışmanın belirli bir sahada gerçekleştirilen ağız araştırması oluşu saptanan isimlerin birbiriyle benzer olmasına neden olmuştur. Bu sebeple metinlerde en çok tekrarlanan kelimelerin köy, köyün tarihî geçmişi, köydeki günlük yaşam, gelenek ve görenekler, göç olgusu, yapılan ibadetler, geçim kaynakları ve maddi sıkıntılar etrafında tekrar ettiği görülmüştür. Aşağıda oluşturduğumuz tabloda ayrıntılı biçimde verdiğimiz isimlerden en sık “*çocuk (85), köy (54), sene (54), düğün (31), asker (26), Cuma (23), güvey (23), Bulgar (22), gelin (17), beygir (16)*” gibi kelimelerin kullanıldığı belirlenmiştir.

Derlenen metinler Eski Cuma iline bağlı köyleri kapsadığı için en çok tekrar edilen kelimelerden birinin “*köy*” kelimesi olması şaşırtıcı değildir. Ağız araştırmalarının en önemli amacı inceleme yapılan coğrafyada yaşatılan konuşma biçimlerini gün yüzüne çıkarıyor olmasıdır. Dolayısıyla yapılan incelemelerde bir kelimenin ses olarak birden fazla telaffuzuna rastlanılmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz köy kelimesinin de metinlerde birden fazla telaffuz biçimi vardır. Örneğin, *kõ (42), köv (8), köy (4)*.

Metinlerde en çok tekrar eden kelime *çocuk (85)* kelimesidir. Bu kelime sadece küçük yaş aralığını kastetmemekle birlikte “*kız ya da erkek evlat*” anlamını karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Bölge ağızında 3 kez “*çocuk*” biçiminde de ifade edildiği görülür. Bunun yanında bu kelime eklerle birleştiğinde de farklı telaffuz edilmektedir. Örneğin; “*çocūmla < çocuğumla, çocūn < çocuğun*”. Ayrıca Türkiye Türkçesi ağızında rastladığımız “*uşak*” kelimesi bu bölge ağızında da tercih edilen bir kelimedir. İncelediğimiz metinlerde 3 yerde karşımıza çıkmıştır.

¹Aynı kullanım için bk. Gülensoy, 1984: 87-147; Mollova, 2003: 77.

Metinlerde kullanılan hayvan isimlerine baktığımızda en çok “*beygir*”(12) kelimesinin tekrarı göze çarpmaktadır. Köylerde geçim kaynağının çiftçilik ve ormancılık oluşu eski zamanlardan beri taşımacılıkta kullanılan beygirleri ön plana çıkarmıştır. Bunun yanında eski düğün geleneklerimizde olan gelinin at ile kendi evinden alınması ritüeline bu coğrafyada halen devam edilmektedir. Diğer yandan beygir, ulaşım aracı olarak da evlerde barındırılan hayvanlardan biridir. Türkiye Türkçesinde daha çok “*at*” biçiminde telaffuz edilen bu kelime metinlerde de 4 kez bu şekliyle yer almıştır.

Bu kelimelerin yanında metinlerde kullanılan isimleri sıklık derecelerine göre, *Meslekler ve unvanlar, araç-gereç ve eşyalar, bitkiler, akrabalık adları, hayvanlar, mekânlar, giysiler ve aksesuarlar, organlar, yiyecekler ve içecekler, mevsim-ay ve günler, iklim-hava ve tabiat olayları, taşıtlar ve makineler, tıp ve hastalık adları, takvimler ve yönler, hukuk ve din, dans ve müzik, coğrafya* isimleri gibi grupların altında toplamak mümkündür.

Unsurlar	Toplam Sayı
Meslekler ve Unvanlar	29
Araç-Gereç ve Eşyalar	27
Bitkiler	25
Akrabalık Adları	22
Hayvanlar	18
Mekânlar	18
Giysiler ve Aksesuarlar	16
Organlar	14
Yiyecekler ve İçecekler	11
Mevsim, Ay ve Günler	8
Dans ve Müzik	7
İklim, Hava ve Tabiat Olayları	6
Taşıtlar ve Makineler	4
Tıp ve Hastalık Adları	3
Takvimler ve Yönler	3
Hukuk ve Din	3
Coğrafya	2

Tablo 2: Metinlerde Kullanılan İsimlerin Gruplara Dağılımı

Yapılan irdeleme sonunda yukarıda isimlerini saydığımız grupların içinde en çok meslek ve unvanlarla ilgili (29) isim saptanmıştır. Bu isimler çoğunlukla metnin anlatıcısının mesleği ya da yakın çevresinde etkileşim

hâlinde bulunduğu kişilerin meslekleridir. Özellikle *çıraklık*, *çiftçilik*, *çoban*, *hatip*, *hoca*, *şoför*, vb. mesleklerle ilgili isimlerin sıklığı dikkatimizi çekmiştir. Bu durum da yine köylü etrafında gerçekleştirilen derlemenin yaratmış olduğu sonuçtur.

Yaptığımız sınıflamada sıklık derecesine göre ikinci sırada yer alan unsurun araç-gereç ve eşya isimleri olduğu belirlenmiştir. Bölge ağzında kullanılan araç-gereç ve eşya isimlerine bakıldığında yine köy yaşamının parçalarını temsil eden eşyaların ön planda olduğu aşîkârdır. Köy halkından derlediğimiz metinlerde anlatılanlar daha çok evlilik hikâyeleri ve günlük yaşayış ritüelleri olduğu için en çok tekrar eden eşya isimleri, “*saz*, *dÂre*² “*tef*”, *davul*<*davul*, *bande*<*bando*, *bayrak*, *çanak*, *çölmek*, *burkan*³ “*kavanoz*”, *fırın*, *kaşık*, gibidir. Bunun yanında köy halkının temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık oluşu bu konuyla ilgili de pek çok sözcüğün kullanılmasına sebep olmuştur. Örneğin; “*pıçak*<*bıçak*, *çapa*, *kazma*, *kazan*, *kamçı*, *kürek* vb. Bu kullanımların yanında diğer bölge ağzlarında ve Türkiye Türkçesi ağzlarında metinlerdeki telaffuzu ile rastlamadığımız *baklak* “*bakraç*⁴” kelimesinin bölgeye özgü bir telaffuzda kullanıldığı saptanmıştır.

İncelediğimiz metinlerde üçüncü sıradaki öge bitki isimleridir. Bölgenin tarım bölgesi oluşu ve halkın geçimini bu sektörden karşılıyor olması bitki isimlerinin sıkça tekrar edilmesine sebep olmuştur. Ağzılarda telaffuz edilen kelimelere bakıldığında “*budey*<*buğday*, *arpa*, *misir*<*mısır*, *ayçiçek*, *ekkin*<*ekin*” gibi kelimelerin kullanım sıklığı dikkati çeker. Ayrıca tahıl ürünlerinin yanı sıra meyve ve sebze isimleri de sıkça kullanılmıştır. Bunun sebebi de halkın kışlık hazırlık yapması ve günlük beslenme ihtiyaçlarını kendi imkânlarıyla karşılıyor olmasıdır. Bu nedenle “*samsak*<*sarımsak*, *soan*<*soğan*, *suvan*, *biber*, *domati*, *domatiz*<*domates*, *kabak*, *yüzüm*<*üzüm*, *çilek*, *Lâna*<*lahana*, *aşlama* “*armut*”, *çuşka*⁵ “*acı biber*” gibi kelimeler tekrar sayısı fazla olan kelimelerdir. Yazıya geçirdiğimiz metinlerde bölgeye has olarak yetiştirilen “*cıpritsa*” otuna, *malina*⁶, *şıpka* “*kuşburnu*” ve *zardeli* “*kayısı*” bitkilerine de rastlanmıştır. Ayrıca mikrop öldürücü etkisinden

² Def veya tef (Farsça ve Arapça: دف), yuvarlak bir tahta kasnağın bir veya iki yanına deriden bir örtü geçirilerek yapılan ve parmak vuruşlarıyla çalınan müzik aleti. Aynı kullanım için bk. Trakya Ağzları Sözlüğü, 2018: 323.

³ Aynı kullanım için bk. Trakya Ağzları Sözlüğü, 2018: 219.

⁴ Bakraç: Su Ağacı, bakır ağacı. bk. Mollova, 2003: 30.

⁵ Bulgarca Chushka “чущка”: acı biber.

⁶ *Malina* “*ahududu*” (Trakya Ağzları Sözlüğü, 2018: 165).

dolayı yararlanılan *tetre*⁷ bitkisi de bölgede sıkça kullanılan bir bitki olarak karşımıza çıkmıştır.

Sıklık derecelerine göre baktığımızda en fazla ismin kullanıldığı diğer bir öge de akrabalık alanına aittir. *Ana, baba, kardeş/kardaş/gardaş, amca/amuca, inge/yenge* gibi isimlerin yanında bölgeye has olarak *anne* kelimesi yerine *nine* kelimesinin tercih edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Türkiye Türkçesinin zıttı olarak yaşlı kimselere *nine* yerine *anne* kelimesinin kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca *teyze* kelimesinin yerine *tete, abla* yerine de *abu* kelimesinin kullanıldığı bölgeler vardır. Yine derlenen metinler içinde en çok düğün ve kına gelenekleri dile getirildiği için *gelin, güvey, damat, kaynata, kaynana* kelimelerinin sıklığı göze çarpmaktadır. Adı geçen tüm kelimeler bölge ağzına has bir şekilde kullanılmaktadır. Örneğin *birader* kelimesinin *bilazer* olarak telaffuz edildiği gibi...

Aşağıdaki tabloda belirttiğimiz isimlerden, tekrar sayısı 10'dan az olanlar listeye dâhil edilmemiştir. Tespit edilen unsurun sayı olarak oldukça hacimli oluşu böyle bir sınırlandırmayı gerekli kılmıştır.

İsim	Anlamı	Tekrar Sayısı
adam (Arapça)	erkek kişi, eş	18
allÂ (Arapça)	Allah	14
ana	anne	14
Âne (farsça)	hane/ev	10
asker (Arapça)	asker	26
avşam, âşam	akşam, gece	28
baba/buba	baba	34
beygir (Farsça)	at	12
bulgar	Bulgar halkından olan	22
camî (Arapça)	camî	17
cuma	eski cuma ili	23
çocuk	çocuk	85
davıl (Arapça)	davul	15
düün, dün	düğün	31
ekmek	ekmek	11
gece, gice	gece	15

⁷ *Tetre bitkisi*; Geniş yapraklı ve keskin kokulu şifalı bir çalı olmakla birlikte özellikle sünet olan çocukların yaralarının çabuk iyileştirilmesi konusunda yararlanılan bir bitkidir.

TIRGOVIŞTE (ESKİ CUMA) İLİ VE YÖRESİ AĞIZLARININ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME

gelin	gelin	17
gün	gün	40
güvê, güve, güvey	güveyi, damat	23
göl (Farsça)	göl, çiçek	15
iki	rakam	63
insan (Arapça)	insan	18
karı	kadın, eş	13
kız	kız çocuğu, evlat	41
köv, köy, kô (Farsça)	köy	54
lef (Bulgarca)	leva- bulgaristan para birimi	11
misir (Arapça)	mısır	13
nine	anne anlamında	17
para (Farsça)	para	35
pensiye (Rusça)	emeklilik	10
santin, santim (Bulgarca)	stotinka, kuruş- Bulgaristan para birimi	11
Sekiz<sekkiz	rakam	18
türkiya, türkiye	Türkiye Cumhuriyeti	16
uşak	çocuk	16
vakıt	vakit/zaman	16
yağmır, yâmr	yağmur	10
yavrum, yavrım	yavru	10
yer	yer, mekan	24
yirmi	sayı	13
yol	yol	18
zaman (Arapça)	vakit/zaman	19

Tablo 3: Metinlerde Kullanılan İsimler

Fiiller

Bu bölümde ele aldığımız fiiller gramer açısından değerlendirilmiş olup metinlerde geçen fiillerin basit, birleşik ve türemiş olarak kullanım oranları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Derlenen metinlerde toplam 234 adet fiil tespit edilmiştir. Tespit edilen fiillerin görev bakımından sıralamasına

bakıldığında 125'inin türemiş, 73'ünün basit, 36'sının birleşik yapılı fiiller olduğu görülmüştür. Altta tabloda ayrıntılı olarak verdiğimiz fiillerin çoğu Türkiye Türkçesindeki biçimleriyle kullanılmıştır. Tekrar sayılarına göre irdelediğimizde en çok yinelenen fiillerin *gel-* (177), *yap-* (140), *git-* (108), *ol-* (78), *al-* (39) fiilleri olduğu görülür. Bu fiiller yöredeki ağızlarda zaman ekleriyle kullanıldıklarında yöre ağzının özelliklerini barındıracak biçimde seslendirilmişlerdir. *Örneğin; açölā<açıyorlar, annarım<anlarım, birādık<biraktık, çıkrēlā<çıkariyorlar, dedilē<dediler, gelō<geliyor, gidim <gidiyorum, gitmeyēri<gitmiyor, istemōru<istemiyor, úavurēz<kavuruyoruz, yapōruz<yapıyoruz, yāyardı<yağıyordu.*

STT ile benzer kullanımların dışında bölgede rastladığımız *ağlan-*, *alatla-*, *ayda-*, *aykır-* *boğuş-kakla-*, *paysın-*, *pırkala-*, *şaşala-*, *tartakla-*, *tellen-*, *yamilt-* gibi Türkiye Türkçesi ağızlarıyla benzer olarak kullanılan pek çok fiil de saptanmıştır. Bu saptanan fiiller genellikle taşıdığı anlam bakımından Türkiye Türkçesi ağızlarının Rumeli ve Trakya ağızları grubuna dâhil olan ağızlarla benzerlik oluşturmaktadır. Bunun yanında bölge ağzında “*ameliyat olmak, operasyon geçirmek*” *yarıl-* fiili ve “*saçmalamak*” anlamında kullanılan *yamıklan-* fiillerinin Trakya Ağızları Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü'nde bu anlamı karşılayacak şekilde yer almaması bu fiillerin bölgeye has bir anlam kazanmış olduğunu göstermiştir.

Bölge ağzında kullanılan fiillerin tür olarak sınıflaması yapıldığında türemiş fiil yapısının sayıca çokluğu dikkatimizi çekmiştir. Yukarıda sayılarını verdiğimiz 234 adet fiilin 125 tanesi türemiş fiildir. Devamında basit fiiller (73) ve (36) birleşik yapılı fiiller gelmektedir. Türemiş fiil kullanımına bakıldığında isimden fiil yapan +IA- (*atırla-*, *balla-*, *belle-*, *durula-*, *gözle-*, *karşıla-*), +A- (*oyna-*); fiilden fiil yapan -Ar-, -Ir- (*batır-*, *çıkır-*, *uçur-*), -Il- (*çekil-*, *dikil-*, *kırıl-*, *kurtul-*, *yarıl-*), -Iş- (*bakış-*, *birakış-boğuş-*, *bulaş-*, *çekiş-*, *karış-*, *toplaş-*) ekleriyle türetilen fiillerin çokluğu dikkatimizi çekmiştir.

Metinlerde karşılaştığımız birleşik fiillerin *et-*, *ol-*, *kıl-* fiillerinden istifade edilerek oluşturulduğu saptanmıştır. İsim ya da fiillere eklenerek oluşturulan bu fiiller Türkiye Türkçesi ile benzer biçimde türetilmiştir. *Örneğin (devam et-, emekli ol-, ezgiyet et-<eziyet et-, hazır et-, kahır et-, muhtaç ol-, namaz kıl-, pişman ol-, vefat et-).* Bunun yanında incelenen metinlerde birer kez *çağır-* ve *yak-* yardımcı fiilleri kullanılarak “*türkü çağırmaq ve kına yakmaq*” fiillerinin oluşturulduğu görülmüştür. Ayrıca sonuç bölümünde de dile getirdiğimiz gibi bölgede kullanılan ağızlarda konuşma dili olan Türkçenin Bulgarca ve Rusça dillerine etkisi fiil türetme

TIRGOVIŞTE (ESKİ CUMA) İLİ VE YÖRESİ AĞIZLARININ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME

hususunda da karşımıza çıkmıştır. İsimden fiil yapan +*la* eki Bulgarca bir kelime olan *peçat* “*mühür*” (Bulgarca-Türkçe Sözlük, 2012: 354) sözcüğüyle birleşerek *peçatla-* “*mühürlemek*” fiilini ortaya çıkarmıştır. Öte yandan birleşik fiil yapan *ol-* Bulgarca bir kelime olan *sıvata*⁸ kelimesiyle birleşerek *sıvata ol-* “*dünür olmak*” birleşik fiil yapısını meydana getirmiştir.

Fiil	Anlamı	Tekrar Sayısı
aç-	açmak	11
al-	almak	39
alatla- ⁹	acele etmek	11
atırla-	hatırlamak	11
bak-	bakmak	31
başla-	başlamak	22
çalış-	çalışmak	33
çek-	çekmek	13
çık-	çıkmaq	26
gel-	gelmek	177
git-	gitmek	108
giy-	giymek	14
gör-	görmek	24
iç-	içmek	12
iste-	istemek	23
kal-	kalmak	21
kaynat-	kaynatmak	10
kes-	kesmek	27
konuş-	konuşmak	10
oku-	okumak	10
ol-	olmak	78
otur-	oturmak	11
öl-	ölmek	30
paysın- ¹⁰	bir işe başlamak	10
peçatla- ¹¹ (peçat: bulgarca+ la-, t.)	mühürlemek	10

⁸ Bk. Bulgarca-Türkçe Sözlük, 2012: 251.

⁹ *alatlamak/alatdamak/alattamak Acele etmek* (Trakya Ağızları Sözlüğü, 2018: 61).

¹⁰ *paysınmak (1) Bir işe önem vererek, istekle ve özenle başlamak.* Derleme Sözlüğü 2009: 5453.; *paysınmak (3) Başlamak.* (SİYA: Silistre (Silistra), 263; ÖDTAS. 209. Deliorman; RKABKA. Kubrat –Razgrad/Bul.), (Trakya Ağızları Sözlüğü 2018: 293).

¹¹ *peçatlamak/peçatdamak/peçattamak Mühürlemek* (Trakya Ağızları Sözlüğü, 2018: 294).

vir-/ver-	vermek	29
yat-	yatmak	16
yap-	yapmak	140

Tablo 4: Metinlerde Kullanılan Fiiller**Alıntı Kelimeler**

Derlenen metinleri taradığımızda yöredeki ağızlarda Bulgarca başta olmak üzere Arapça, Farsça, Rusça dillerinin de etkili olduğu görülmektedir. Bulgarcanın etkileşimde ilk sırada oluşu yaşanan coğrafya olması açısından şaşırtıcı değildir. Yaş ortalaması bakımından orta yaş ve üstü kıstas alınarak yapılmış derlemelerde bu dilin etkisi daha azdır. Bu dillerin yanı sıra Fransızca, İtalyanca, Rumca ve Almanca dillerinden de kelimeler alındığı saptanmıştır.

Alıntı kelimeleri tematik açıdan değerlendirecek olursak; Arapça ve Farsçanın çoğu alana hâkim olduğu görülmektedir. Fransızca ve İtalyanca alıntılar ağırlıklı olarak araç-gereç ve eşya isimleri (*bande<bando İt.*, *bavıl<bavul İt.*, *paşport “pasaport” Fr.*, *televizur “televizyon” Fr.*, *tilfon<telefon Fr.*) ile meslek-unvan (*artist Fr.*, *doktur<doktor Fr.*, *postacı İt.*, *şef Fr.*, *şoför Fr.*) grubunda yoğunluktadır. Rumca kelimeler daha çok bitki isimlerinde (*biber*, *domati<dometiz<domates*, *lâna<lahana*, *kirez<kiraz*, *yulaf*) karşımıza çıkmıştır. Özellikle Eski Cuma ve yöresi ağızlarında yer verilen Arapça ve Farsça kelimelere bakıldığında bunların hemen hemen hepsinin doğrudan bu dillerden alınmayıp Türkiye Türkçesi ağızları özellikle de Rumeli ağızları aracılığıyla konuşma diline yerleştiği görülür. Bu iki dilden alınan kelimelerin tematik olarak dağılımına bakıldığında yukarıda saydığımız tüm temalarda kullanıldığını görürüz. Fakat Arapça daha çok dinî kavramlar üzerinde yoğunlaşmıştır (*Alla<Allah*, *atip<hatip*, *camî*, *duva<dua*, *mezar*, *sevap vb.*). Bu durum bize bölge halkının dinî gelenek ve göreneklerine bağlılığını ve İslam kültürünün bölgede hâkim kültür oluşunu kanıtlar.

Her ne kadar yapmış olduğumuz derlemelerde ana dili Türkçe olan kişiler tercih edilmiş olsa da eğitim dili olan Bulgarcanın etkisi günlük konuşma dilinde de görülmektedir. Özellikle devlet kanalıyla yürütülen işlerde, önemli gün ve haftalarla ilgili durumlarda resmiyet söz konusu olduğunda Türkçenin aksine Bulgarca kavramlar tercih edilmektedir. *Örneğin*; gün ve ay isimleri (*rujdende “doğum günü”*), para birimleri (*lef*, *leva*, *santin<stutinka*) ve yer adları (*Türkiye Turtsiya*, *evropa “Avrupa”*, *Arabistan “Arabia”*), ve *pensiye “emeklilik”*, *apteka “eczane”*, *naçelnik “şef”*, *mina*

“*maden*” gibi kavramlar telaffuz edilirken Bulgarca kelimeler kullanılmaktadır.

Deyimler, İkilemeler ve Kalıp Sözler

Deyimler, ikilemeler ve kalıp sözler edebî türlerin yanı sıra günlük konuşma dilimizde de sıkça başvurduğumuz söz öbekleridir. Bu söz öbekleri kendi içlerinde farklı bir takım özellikler barındırıyor olsalar da ifadelerimizdeki kullanım amaçları aynıdır. İfademizin daha etkili olmasını sağlayan bu türlerden ikilemeler anlamın pekiştirilmesinde; deyimler ve kalıp sözler ise herhangi bir duruma özgü duygu ve düşüncelerimizin yansıtılmasında kullanılmaktadır.

Eski Cuma ili ve yöresi ağızlarında da anlatımı daha gerçekçi ve canlı tutabilmek adına deyim, ikileme ve kalıp sözlerin sıkça kullanıldığı görülmüştür. Bu söz varlığı öğelerini ağızlardaki kullanım sıklığına göre değerlendirdiğimizde metinlerde 63 ikileme, 39 deyim, 33 kalıp söz tespit edilmiştir. Bu tespitten de anlaşılacağı üzere ikilemelerin ilk sırada yer aldığı görülmüştür.

Deyimler

Anlatımı güçlü ve etkili kılmak adına, Türkiye Türkçesi ağızlarında olduğu gibi Eski Cuma ve yöresi ağızlarında da oldukça fazla kullanılmıştır. Derlediğimiz metinlerde 39 adet deyim saptanmıştır. Bu deyimlerden en sık kullanılanlar *türkü çağır-*, “türkü söylemek”, *elinden gel-* “yapabilmek”, *çile çek-* “büyük sıkıntı ve üzüntü içinde yaşamak”, *giyinip kuşan-* “özenli bir biçimde giyinmiş”, *rahmete kal*¹²- “ölmek” gibi deyimlerdir. Bu saydığımız deyimler içerisinde en sık tekrar edilen deyim *elinden gel-* deyimidir olduğu görülmüştür.

Yöre ağızında kullanılan deyimlerin büyük bölümü Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ortak kullanılan deyimlerdir. Bunun yanında deyimlerin hemen hemen hepsinde bölge ağzının özellikleri hissedilmektedir. Bu durum da Türkiye Türkçesi ağızlarıyla anlamdaş lakin fonetik açıdan farklı ifade edilen deyimleri karşımıza çıkarmıştır. *Örneğin; çille çek-<çile çek-, kafa Arıt-* “baş ağrı-”, “başını ağrıtmak”, *kulak as-*, “önem vermek, dinlemek”, *mAbet et-<muhabbet et-*, “karşılıklı dostça konuşmak”, *rAbet et-<rağbet et-*, “istemek, beğenmek, istekle karşılamak”, *treni kaçı-<treni kaçır-* “bir şeyi elde etme, bir işi gerçekleştirme fırsatını kaçırmak”, *yürē dayanma-<yüreği dayanma-*, “acısına katlamamak, çok acı duymak”. Bunların yanında

¹² Türkiye Türkçesinde “*rahmetli olmak*” biçiminde ifade edilen bu deyim bölge ağzında “*rahmete kalmak*” şeklinde kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan *maytap geç-* “dalga geçmek” ile *başkabak*¹³ “başı açık biçimde olmak” deyimleri bölgede *maytap yap-* ve *başıkabak ol-* biçiminde kullanılmaktadır.

Bölge ağızında Türkiye Türkçesi ağızıyla benzer ve yakın kullanımların yanında bölgeye mahsus deyimler de saptanmıştır. Örneğin; *Åzsız ol- <ağızsız olmak* “konuşmamak, susmak” *çene çakırdat-* “gereğinden fazla konuşmak”, *gan/kan yükselmesi* deyimini “tansiyonun çıkması”, *rahata yatır-* “ölen birini rahat döşegine¹⁴ yatırmak”, *kan kalkması* “tansiyonun yükselmesi” anlamlarını karşılar.

İkilemeler

Vecihe Hatipoğlu’nun “*Anlatuma güç katmak, anlamı pekiştirmek, kavramları zenginleştirmek amacıyla aynı sözcüğün tekrar edilmesi veyahut anlamları birbirine yakın ya da zıt sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılması*” biçiminde tanımladığı ikilemeler, ilk Türk metinlerinden itibaren tüm Türk lehçelerinde sıkça kullanılan dil bilgisel unsurlardır (Hatipoğlu, 1981: 62). Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Eski Cuma ili ve yöresi ağızlarında da ikilemelerin oldukça fazla kullanıldığı görülmüştür. Yapmış olduğumuz derleme metinlerinde 63 adet ikilemeye ulaşılmıştır. Tespit ettiğimiz ikilemeler çalışmamızda anlam ve yapı bakımından incelenmiştir.

Yapılan incelemede anlam bakımından ikilemelerin sayıca fazla olduğu görülmüştür. Bu grup içinde zıt anlamlı: *gece gündüz, git-gel, öteberi öteki beriki, şöyle böyle, var yok, yat-kalk*; eş-yakın-aynı anlamlı: *azar azar, büklüm büklüm, çeşit çeşit “çeşit çeşit”, eş dost, hemen hemen, konu komşu, sıra sıra, ufak tefek, vb.* örnekler sayılabilir.

Yapılan derlemelerde yapıca farklı biçimlerde oluşturulan ikilemelere de rastlanmıştır. Tespit ettiğimiz ikilemeler içinde çeşitli yapım, hâl ve fiilimsi eklerini almış ikilemeleri şu şekilde sıralayabiliriz: *aşA yukarı, bildim bileli, bircik bircik* “bircik bircik”, *dūma büyüme “doğma büyüme” elle günle, indim ineli, parasız turasız, şuyla buyla.*

Yukarıdaki kullanımlarının dışında oldukça fazla tercih edilen diğer bir ikileme türü de asıl kelimenin ön sesinin *m* ünsüzü getirilerek pekiştirilmesi ile oluşturulan ikilemelerdir. Örneğin; *arapça marapça, çekiş mekiş* “kavga dövüş” *güneş müneş, inek minek, kafa mafa, koyun moyun, kuşlar muşlar, ot*

¹³ Aynı ifade için bk. Cebeci, 2010: 67.

¹⁴ *Ölünün, defnedilinceye kadar yatırıldığı döşek* (Türkçe Sözlük, 1998: 1841).

mot, taŐ maŐ, türkü mürkü, peÇe meşe, yavuklu mavuklu olduğu gibi. Bunların yanında baĐlaŐlarla kurulan ikilemeler de mevcuttur: O yana bu yana, ne sordular ne ettiler, ne Bulgar ne őingene, o yandan bu yandan, o yan bu yan.

Kalıp Sözlere

Kalıp sözlere, sözcükler ve diğer kalıplaşmış dil birimleri ile beraber söz varlığını meydana getirirler. Sözlü ve yazılı ifadelerde sıkÇa baŐvurulan bu öğelere, hemen her iletişim durumunda rastlanabilmektedir. Bu ifadeler “önceden belirlenmiŐ olup hafızada öylece saklanan, söyleneceği esnada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanan, gerekiyorsa bazı ekleme ya da őkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardıŐık veya aralı sözcükler iŐeren sözcük öbeği ya da cümleden meydana gelebilen, belirli durumlarda söylenmesi toplumca kabul edilmiş ifadeler olarak iletiŐimin kurulmasına yardım eden ve kullanım yerleri oldukça sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir” (Gökdayı, 2008: 106). Bu dil birimleri kişiler arası diyaloglarda, insan iliŐkilerinde, dilek ve temennileri ifade etmede sıklıkla baŐvurulan öğelerdir. Eski Cuma ve yöresi ağızlarında karşımıza őkian kalıp ifadeler incelendiğinde Türkiye TürkÇesi ile benzer kullanımların olduğu görülmüştür. Metinlerde toplam 33 adet kalıp ifade kullanılmıŐ ve bu ifadelerin yedi başlık altında sınıflandığı tespit edilmiştir. Kullanılan kalıp sözlerin çoğunlukla dinî olaylar ve durumlarla bağlantılı oluşu bölgenin dinî açıdan İslam kültürüne bağlılığını bir kez daha kanıtlamıŐtır. Bu sözlerin iŐlev bakımından sınıflaması Şu Şekildedir:

İyi Temenni Bildiren Sözlere: *AllÀ ŐaŐırtmasın, bizden yana elal olsun, elal olsun, iŐŐallÀ <inŐallah, mübÀre olsun, sÀ olsunlar, toprÀ bol olsun.*

Minnettarlık, Hoşnutluk Bildirenler: *alÀ “iyi”, güzel hoŐ, bereket vēsin, buna Őükür, buna bereket, elimizden geldi kadar, islÀ “güzel”, iyi.*

Beddua, İlenŐ Bildirenler: *cennet yüzü görmesin, evlat yüzü görmesin, yok olsun.*

Davet Bildirenler: *buyurun, geŐin, oŐ gelmiŐsiniz, oŐ geldiniz.*

Dinî İnanÇ Bildirenler: *AllÀ ne yazdıysa, AllÀ bin bereket versin, AllÀ kerim, AllÀ razı olsun, inŐalla.*

Mevla rahmet eylesin, ne yazıldıysa o.

BaĐıŐlanma Bildirenler: *elal eyle, sen baĐıŐla bizi, tövbe Yarabbim.*

Selamlaşma İfade Edenler: *aleykümselam, kolay gelsin, meraba, maraba, selamünaleyküm.*

Sonuç

Çalışmamızda Eski Cuma ili ve yöresi ağızlarının söz varlığı üzerine bir inceleme yapılmıştır. Eski Cuma iline bağlı Türk köylerinde konuşulan ağızlar üzerinde yapılan derlemeler neticesinde 40 metin toplanarak tahlil edilmiştir. Tahlil edilen metinlerden hareketle bölgede yaşayan Türk nüfusun söz varlığı unsurları ortaya çıkarılarak Türkiye Türkçesi ağızlarıyla benzer ve farklı yönleri tespit edilmiştir.

Araştırmamıza öncelikle isim ve fiillerin durumuna bakılarak başlanmıştır. Derlediğimiz metinlerde kullanılan isim ve fiiller sıklık derecelerine göre gruplanmış ve bu gruplar üzerinde incelemeler gerçekleştirilmiştir. Yapmış olduğumuz incelemelerde 590 isim ve 234 fiil saptanmıştır. Oluşturduğumuz tabloya aldığımız isimler 10 ve üzeri sayıda tekrarı yapılmış isimlerdir. Sıkça kullanılan isimlere bakıldığında bunların köy, köyün tarihî geçmişi, köydeki günlük yaşam, gelenek ve görenekler, göç olgusu, yapılan ibadetler, geçim kaynakları ve maddi sıkıntılar etrafında tekrar ettiği görülmüştür. Bu da yürütülen çalışmanın köy merkezli oluşunun doğal bir sonucudur. Ayrıca tespit ettiğimiz isimlerin kategorik olarak da sınıflaması yapılmıştır. 17 kategoriye ayırdığımız sınıflamada ilk sıra meslek ve unvanlara aittir. Köy ve köy halkı etrafında gerçekleştirilen araştırmada en çok kullanılanlar; *çiftçilik, çıraklık, şoför, çoban, hoca, hatip* vb. meslek gruplarıdır. Devamında yer alan kategori ise araç-gereç ve eşyalardır. Bu grupta ismi tekrarlanan eşya isimleri çoğunlukla *saz, dâre “tef”, davul<davul, bande<bando, bayrak, çanak, çölmek<çömlek, burkan*¹⁵ “*kavanoz*”, *fırın, kaşık* gibi günlük işlerde kullanılan ve düğün gelenekleri etrafında şekillenen aletlerdir. Üçüncü sırada bitki isimleri vardır. Burada tercih edilenler genellikle tahıl ürünleri ve meyve sebze isimleridir (*ayçiçek, arpa, buydey<buğday, ekin<ekin, misir; alma<elma, malina, yüzüm<üzüm*). Bölgenin tarım bölgesi oluşu ve halkın geçimini bu sektörden karşılıyor olması tahıl isimlerinin sıkça tekrar edilmesine sebep olmuştur. Bunun yanında meyve sebze isimlerinin sıkça tekrarı halkın kışlık hazırlık yapması ve günlük beslenme ihtiyaçlarını kendi imkânlarıyla karşılıyor olmasından ötürüdür. 234 adet fiil üzerine yaptığımız inceleme neticesinde 125 türemiş, 73 basit ve 36 birleşik fiil saptanmıştır. Bölge ağızında kullanılan bu fiillerin çoğu Türkiye Türkçesi ile aynı olmakla birlikte telaffuz olarak farklılık göstermektedir (*açölâ<açıyorlar, annarım<anlarım,*

¹⁵Aynı kullanım için bk. Özden vd. 2018: 219.

bırādīk<biraktık, çıkrēlā<çıkariyorlar, dedilē<dediler, gelō<geliyor, gidim<gidiyorum). Bunun yanında bölgeye has fiiller de mevcuttur (*alatla-, boğuş-, ağlan-, yamilt-, tartakla-, pırkala-, ayda-, paysın-, tellen-, şaşala-, kakla-, aykır- vb.*).

Bölge halkının günlük konuşma dili olan Türkçenin Bulgarcaya etkisi nedeniyle bazı fiil yapılarında özel kullanımların olduğu da tespit edilmiştir. *Örneğin*; isimden fiil yapan +*la-* eki Bulgarca bir kelime olan *peçat (mühür)* (Bulgarca-Türkçe Sözlük, 2012: 354) sözcüğüyle birleşerek *peçatla-<mühürlemek* fiilini ortaya çıkarmıştır.

Bölge halkı tarafından kullanılan sözcüklere bakıldığında bunların daha çok günlük yaşam unsurları ve gelenek görenekler etrafında şekillendiği görülmüştür. Bu anlatılanlar bölge halkının kültürel öğelere bağlılığının açıkça kanıtıdır. Ayrıca bölgede yaşayan çoğu hanenin tecrübe ettiği Türkiye'ye göç durumu anlatılan olaylar arasında sıklıkla yerini almıştır. Bu da bize bu yaşananların bölge halkı üzerinde kalıcı etkisini kanıtlamaktadır.

Bölgede hâkim olan söz varlığı hususunda değerlendirdiğimiz diğer bir konu da alıntı sözcükler konusudur. Bölge ağzının özelliklerine baktığımızda Bulgarcanın etkisi açıkça göze çarpmaktadır. Fakat yapılan derlemelerin çoğu yaşlı nüfus etrafında gerçekleştirildiği için Bulgarcanın etkisi daha düşüktür. Bu da bize daha orijinal derlemeler yapma fırsatını sunmuştur. Bulgarca daha çok eğitim görmüş kişiler tarafından devlet kanalıyla yürütülen iş meseleleri, önemli gün ve haftalar, resmî yazışmalarla ilgili konularda tercih edilmektedir. Köylerde bazı durumlarda Bulgarcanın etkin olduğu görülmekte lakin kullanılan Bulgarca sözcüklerde dahi telaffuz farklılıkları gözlenmektedir. *Örneğin maaş* anlamındaki “*zaplata*” sözcüğünün ağızlarında “*zaplet*” olarak seslendirildiği kaydedilmiştir. Ayrıca Bulgarca sözcükler üzerine Türkiye Türkçesi şahıs ve iyelik eklerinin eklendiği durumlar da mevcuttur. *Örneğin*; “*pensiyem*” derken *pensiye (emekli maaşı)+m (1. Tekil iyelik eki), tok (elektrik)+umuz “elektriğimiz” (1. Çoğul iyelik)*. Bulgarcanın yanında Arapça, Farsça ve Rusça dillerinden de sözcükler alındığı saptanmıştır. Arapça ve Farsçanın tematik olarak değerlendirilmesi yapıldığında bu dillerdeki sözcüklerin hemen hemen hepsinin Türkiye Türkçesi ile benzer kullanımlara sahip olduğu görülmüştür. Özellikle Arapça sözcükler daha çok dinî kavramlarla alakalıdır. Bu durum da bize halkın kültürel değerlerine ve İslam dinine olan bağlılığını kanıtlamaktadır (*Alla<Allah, atip<hatip, cami, duva<dua*).

Alıntı sözcüklerin fonetik değerlendirilmesine bakıldığında çoğunun Türkiye Türkçesi ağızları ve Rumeli ağızlarıyla ortak olduğu görülmüştür

(*bande*<*bando*, *davıl*<*davul*, *domati*<*dometiz* <*domates*, *kirez*<*kiraz*, *lAna*<*lahana*, *televizur*<*televizyon*). İlaveten bölgede konuşulan ağızlarda az da olsa Fransızca, İtalyanca, Rumca ve Almanca dillerinin etkisi söz konusudur.

Eski Cuma ili ve yöresinin ağızlarında ikilemeler, deyimler ve kalıp sözler de sıkça kullanılmıştır. İncelenen metinlerde ulaşılan ikileme, deyim ve kalıp sözlere oldukça fazla rastlanmışken herhangi bir atasözüne rastlanmaması da oldukça dikkat çekicidir. Bu durum da bizi günlük konuşma dilinde biçim ve anlam olarak daha açık ifadelerin tercih edildiği sonucuna ulaştırmıştır.

Metinlerde kullanılan deyimlere bakıldığında anlam olarak çoğunun Türkiye Türkçesi ağızlarıyla benzer ve aynı olduğu görülürken telaffuz bakımından farklı oldukları tespit edilmiştir. Bunun yanında en çok kullanılan deyimler *çile çek-*, *elinden gel-*, *giyinip kuşan-*, *rahmete kal- türkü çağır-* deyimleridir. Bu deyimlere göz attığımızda birçoğunun diğer söz varlığı unsurlarında olduğu gibi gelenek, görenek ve yaşanan olaylarla bağlantılı olduğu saptanmıştır. Yaptığımız derlemeler de en çok dile getirilen konular düğün, sünnet adetleri, Türkiye'ye göç olayı ve yaşadıkları coğrafya nedeniyle Türk toplumunun yüz yüze geldikleri zorluklardır. Dolayısıyla yaşanan olaylarla bağlantılı olarak bu deyimlerin tercih edilmesi şaşırtıcı değildir. Türkiye Türkçesi ağızlarıyla benzer kullanımların yanı sıra bölgeye mahsus olan deyimlere de rastlanmıştır. Örnek olarak *Asız ol- < ağızsız olmak* “konuşmamak, susmak”, *çene çakırdat-* “gereğinden fazla konuşmak, *kan kalkması*”, “tansiyonun yükselmesi”, *rahata yatır-* “ölen birini rahat döşegine yatırmak” deyimleri verilebilir.

Sahanın söz varlığı konusunda inceleme yapılan diğer unsur da ikilemelerdir. Derlediğimiz metinlerde 63 adet ikilemeye ulaşılmıştır. Ulaşılan ikilemeler anlam ve yapı bakımından tasnif edilmiştir. Sınıflandırdığımız ikilemelerde yakın, eş ve zıt anlamlı olanların sayıca fazla olması dikkat çekmektedir (*azar azar*, *büklüm büklüm*, *çeşint çeşint* “*çeşit çeşit*”; *gece gündüz*, *git-gel*, *öteberi öteki beriki*). Ayrıca bölgede oldukça fazla tercih edilen diğer bir ikileme türü de asıl kelimenin ön sesinin *m* ünsüzü getirilerek pekiştirilmesi ile oluşturulan ikilemelerdir (*peçe meçe*, *güneş müneş*, *arapça marapça*, *kafa mafa*, *türkü mürkü*, *inek minek*, *koyun moyun*, *ot mot*, *kuşlar muşlar*, *çekiş mekiş vb.*).

Son olarak değerlendirmeye aldığımız kalıp sözlere bakıldığında kullanılan ifadelerin 7 başlık altında toplandığı söylenebilir. Bu başlıklardan

en çok tercih edilenlerin *dinî inanç, iyi temenni, minnettarlık ve hoşnutluk* bildiren ifadeler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapmış olduğumuz araştırmada ortaya çıkarmaya çalıştığımız Eski Cuma ili ve yöresi söz varlığı ile ilgili burada belirtmemiz gereken bir husus da bu sahayla alakalı araştırmalara duyulan ihtiyaçtır. Önemli bir dil ve kültür hazinesini bünyesinde barındıran bu coğrafya üzerine yürütülecek her çalışma alanına sonsuz katkı sağlayacaktır. Bölge halkının hâlâ Türkçe konuşması, Türk gelenek ve göreneklerine uygun yaşıyor olması, yabancı unsurlara ne kadar kapalı olduklarını göstermesi açısından son derece önemlidir. Fakat bunun yanında yaşlı nüfusun giderek azalması, genç nüfusun da kültürü yaşatma konusunda daha dirençsiz oluşu bu sahalara yönelik yazılı çalışmaların hızlandırılması gerektiğinin açık kanıtıdır. Aksi takdirde önümüzdeki dönemlerde Türk dilinin ve Türk kültürünün Bulgaristan'daki varlığının tehdit altına gireceği söylenebilir.

Metinde Kullanılan Transkript İşaretleri

- À: Normalden uzun “a” ünlüsü.
- ē: Normalden uzun “e” ünlüsü.
- î: Normalden uzun “i” ünlüsü.
- ī: Normalden uzun “ı” ünlüsü.
- ō: Normalden uzun “o” ünlüsü.
- ō̄: Normalden uzun “ö” ünlüsü.
- ū: Normalden uzun “u” ünlüsü.
- ū̄: Normalden uzun “ü” ünlüsü.
- ú: Kalın k sesi

KAYNAKÇA

- ACAROĞLU, Türker (2006), *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, TDK Yayınları, Ankara.
- AKSAN, Doğan (2004), *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*, Multilingual, İstanbul.
- Bulgarca-Türkçe Sözlük* (2012), Fono Dağıtım Yayıncılık, İstanbul.
- CEBECİ, İsa (2010), *Örneklerle Deliorman Türk Ağzı Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Derleme Sözlüğü* (2009), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- HATİPOĞLU, Fikret (2016), *Bulgaristan Türklerinin Osmanlı Tarihi, Arşiv Belgeleri Işığında Popova ve Gagova Özelinde*, İstanbul.

- HATİPOĞLU, Vecihe (1981), *Türk Dilinde İkileme*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KUYUCUKLU, Nazif (1992), “Bulgaristan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 391-396.
- GÖKDAĞ, Bilgehan ve KARATAY, Osman (2013), *Balkanlar El Kitabı*, 2, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÖKDAYI, Hürriyet (2008), “Türkçede Kalıp Sözcükler”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 89-110.
- GÜLENSOY, Tuncer (1984), “Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme”, *TDAY Belleten*, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜLVODİNA, Gonca (2018), *Tırgovişte (Eski Cuma) İli ve Yöresi Ağızları*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Edirne.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- MOLLOVA, Mefkure Rıza (2003), *Doğu Rodop Türk Ağızlarının Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- MOŞKOV, V. (1904), Turetskie Plemena Na Balkanskom polustrove, İzvestie Imperatorskogo Rus. Geogr. Obştestvo XL.
- ÖZDEN Muharrem, DOĞAN Levent, BAYRAKTAR, Fatma Sibel (2018), *Trakya Ağızları Sözlüğü*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne.
- TOKLU, M. Osman (2003), *Dilbilime Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük* (1998), TDK Yayınları, Ankara.
- YEŞİLOVA, Hasan (1997), *Bulgaristan Türkleri ve Osmanpazarı Bölgesi*, Sincan Matbaası, Ankara.

Çevrimiçi Kaynaklar

- <https://islamansiklopedisi.org.tr/eskicuma>, 26.11.2020
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Eski_Cuma,_Bulgaristan, 26.11.2020
- <https://sozluk.gov.tr/>, 26.11.2020
- <https://www.cokbilgi.com/yazi/soz-varligi/>, 27.11.2020
- “Tozluk Bölgesi”, <http://www.cetelemiz.com/2017/02/bulgar-turkleri.html>, 2.11.2020.